

بررسی تأثیر ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران از دیدگاه کارکنان

امین نیک‌پور^۱

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر، بررسی تأثیر ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران از دیدگاه کارکنان بوده است. **روش:** این پژوهش از نوع پژوهشهای توصیفی - همبستگی می‌باشد که به روش پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش، شامل کارکنان سازمانهای دولتی ایران و نمونه‌گیری به روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای بوده و تعداد ۳۰۲۱ نفر به عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه‌های نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی و فساد اداری می‌باشند و به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. **یافته‌ها:** یافته‌های پژوهش نشان داد که ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی، بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران تأثیر منفی می‌گذارند. یافته دیگر پژوهش نشان داد که از بین ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی، اعتقاد به نظارت الهی بالاترین رتبه را در سازمانهای دولتی ایران داشته است و ابعاد نظارت مدیریتی، نظارت درونی و نظارت عمومی به ترتیب در رده‌های بعدی قرار داشته‌اند. **نتیجه‌گیری:** همه ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران اثر کاهنده دارند و از بین این ابعاد، بُعد نظارت مدیریتی بیشترین اثر کاهنده را بر فساد اداری داشته است.

واژگان کلیدی: اعتقاد به نظارت الهی، نظارت درونی، نظارت عمومی، نظارت مدیریتی، فساد اداری.

دریافت مقاله: ۹۴/۰۸/۲۱ ؛ تصویب نهایی: ۹۵/۰۱/۰۱

۱. دکترای مدیریت دولتی؛ استادیار گروه مدیریت دولتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان/ نشانی: کرمان، بلوار امام علی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد

کرمان/ شماره: ۰۳۴۳۳۲۱۰۵۱ / Email: nikipour2003@yahoo.com

الف) مقدمه

فساد اداری، یکی از بیماری‌های مزمن و در واقع کهنه‌ترین جراحی نظام اداری تلقی می‌شود؛ چراکه پدیده‌ای همزاد دولت است؛ یعنی هنگامی که فعالیتهای بشر شکل سازمان‌یافته به خود گرفتند، فساد اداری نیز در تعاملات درونی با محیط از متن سازمان ظهور پیدا کرد (خدادادحسینی و فرهادی‌نژاد، ۱۳۸۰: ۳۷). گسترش فساد اداری در یک جامعه، باعث ناکارآمدی و ضعف نظام اداری آن کشور و در نتیجه، کاهش سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی، کاهش بهره‌وری سرمایه‌گذاری‌های عمومی، کاهش درآمدهای دولت، کاهش سطح خدمات اجتماعی - درمانی - رفاهی (به ویژه برای افراد فقیر و کم‌درآمد جامعه)، افزایش هزینه زندگی، افزایش تورم و بیکاری، تخصیص نامطلوب منابع عمومی و اتلاف آنها، کاهش رشد اقتصادی، فرار سرمایه‌های داخلی، فرار مغزها، گسترش فقر و تبعیض، توزیع ناعادلانه درآمدها و افزایش فاصله طبقاتی، تضعیف دموکراسی، تضعیف ارزشهای اخلاقی و در نهایت، کاهش مشروعیت حکومت در بین مردم و افزایش نارضایتی عمومی می‌شود. (سازمان بازرسی کل کشور، ۱۳۸۹: ۴۲)

حال آنکه جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک کشور در حال توسعه، وارث یک نظام اداری توأم با فساد است. در تأیید این ادعا باید در کنار اعداد و ارقام داخلی، به گزارش سازمان شفافیت بین‌الملل^۱ در سال ۲۰۱۳ اشاره کرد که بیان می‌دارد کشور ایران از نظر میزان آلودگی به فساد اداری در بین ۱۷۵ کشور جهان، مقام ۱۴۴ را دارد. (بیگی‌نیا، ۱۳۹۳: ۱۲۴)

اگرچه در ایران برنامه‌های زیادی برای مبارزه با فساد اداری طراحی و به اجرا درآمده، اما در این رابطه موفقیت اندکی حاصل شده است؛ که علت اصلی آن، کم‌توجهی به مبانی و مدیریت اسلامی^۲ و نقش بنیادین آن در پیشگیری از بروز فساد اداری است. جستجوی راهکارهای دینی و ارزشی برای مبارزه با فساد اداری از این جهت حائز اهمیت است که جامعه ایران، جامعه‌ای اسلامی است و در چنین جامعه‌ای، الگوها و راه‌حلهایی می‌توانند پاسخگو باشند که با فرهنگ و ارزشهای حاکم بر آن تناسب و سازگاری داشته باشند. به عبارت بهتر؛ از ارزشهای دینی و اسلامی نشأت گرفته باشند. علاوه بر این، مبارزه با فساد و انحرافات اداری، یکی از اصول و اهداف اساسی دین مبین اسلام است؛ به طوری که آموزه‌های اسلامی سرشار از راهکارها و راه‌حلهای پیشگیری از بروز فساد در جامعه و مبارزه با آن است. یکی از راهکارهای اساسی از منظر اسلام به منظور پیشگیری از بروز فساد و تخلفات اداری، استفاده از سازوکارهای نظارتی^۳ است. در منابع و آموزه‌های اسلامی، دستورهای صریح و روشنی در مورد نظارت بر کارکنان سازمان به منظور جلوگیری از بروز کج‌روی در آنها وجود دارد و مدیران مسلمان به داشتن یک نظام کامل، جدی و عادلانه برای نظارت بر کارکنان سفارش شده‌اند (رمضان‌پور نرگسی، ۱۳۸۷: ۷۰). نظارت در نظام ارزشی اسلام، همه‌جانبه و سیستماتیک است؛ یعنی علاوه بر اینکه فرد وظیفه دارد به طور خودکنترل وظایف و تکلیف محوله را به درستی انجام دهد، نظام هستی‌طوری تبیین شده که فرد از ابعاد مختلف، بر اساس اعتقادات و باورهای

---

1. International Transparency
2. Islamic Management
3. Supervision

۱۰۹ ♦ بررسی تأثیر ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی ...

خود مورد نظارت قرار گیرد (فروزنده دهمردی و جوکار، ۱۳۹۱: ۳۲۱). در واقع؛ اسلام مسئله نظارت کارکنان را علاوه بر اینکه وظیفه خود شخص و سازمان می‌داند، به کلیه افراد نیز به عنوان قانون شرعی و تکلیف الهی آموزش می‌دهد که نسبت به سرنوشت خود و یکدیگر علاقه نشان دهند و تبلور این علاقه و ایمان را در قانون امر به معروف و نهی از منکر به نمایش گذارند. (اسداللهی و همکاران، ۱۳۸۳: ۲۱۸)

به توجه به مطالب گفته، بررسی تأثیر ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران، از ضرورت‌های این پژوهش است.

ب) مبانی نظری پژوهش

۱. نظارت

نظارت، از مفاهیم آشنا در فرهنگ اسلامی است که به منظور جلوگیری از انحرافات فردی و اجتماعی مورد توجه است (دورعی، ۱۳۸۳: ۵). با مروری بر بحث نظارت در مدیریت اسلامی، می‌توان گفت که مکتب انسان‌ساز اسلام در نظارت دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است که در هیچ یک از مکاتب و دیدگاه‌های مدیریتی نمی‌توان نظیر آن را یافت (گیوریان، ۱۳۷۹: ۱۰۴). از نظر اسلام، نظارت عامل بازدارنده از انحراف و عقب‌ماندگی کارگزاران و اعتدال و تنظیم اصولی و صحیح آنان است (مولایی، ۱۳۸۵: ۱۹۴). در فرهنگ فارسی، نظارت به معنای نظاره، نظر کردن، نگریستن، مراقبت، تحت نظر و دیده‌بانی داشتن بر کاری آمده است (دخمدا، ۱۳۸۵: ج ۲: ۳۰۰۵). نظارت، عبارت است از اینکه نظام در زمینه هدفهای مورد نظر از انحراف حفظ شود (صادق‌پور، ۱۳۷۲: ۳۹). نظارت، تطبیق فعالیتهای یک مؤسسه با اهداف تعیین شده طبق موازین قانونی و همچنین انطباق فعالیتهای مردم با موازین قانونی و نظم اجتماعی است (انصاری، ۱۳۷۴: ۱۴۹). نظارت، عبارت است از کنترل و بررسی اقدامات یک مقام یا نهاد حکومتی از سوی مقام یا نهاد حکومتی دیگر که غایت آن حصول اطمینان از باقی ماندن اقدامات یاد شده در حدود و ثغور قانونی است (راسخ، ۱۳۸۸: ۲۱). نظارت، مراقبت از آن است که انجام هر عمل مطابق برنامه‌ای باشد که برای اجرای آن طرح شده است (افجه‌ای، ۱۳۹۰: ۱۴۹). نظارت؛ یعنی آزمون عینی، نظام‌مند و تجربی تأثیرات سیاست‌های جاری و برنامه‌های عمومی بر روی اهدافی که باید به آنها نایل شوند (دای، ۲۰۱۲). نظارت، به معنای کنترل قدرت و جلوگیری از سوء استفاده از قدرت است (امامی و دهقان، ۱۳۹۲: ۳). نظارت بر اساس بینش الهی، مراقبت و زیر نظر قرار دادن نیروی انسانی و کارها به منظور حفظ سلامت نیروی انسانی و مطلوبیت کارهاست (میرمحمدی، ۱۳۸۳: ۱۲). ابعاد نظارت از منظر اسلام که در قرآن و نهج‌البلاغه و سایر منابع معتبر دینی به دفعات آمده است را می‌توان در چهار گروه دسته‌بندی کرد:

۱. نظارت الهی: طبق این نوع نظارت، خدا در همه حال ناظر بر رفتار و کردار افراد است و هیچ کس نمی‌تواند لحظه‌ای خود را از دید و نظارت خدا مخفی کند (احمدی، ۱۳۸۹: ۲۲۱). خداوند متعال در این زمینه می‌فرماید: ما با علم و آگاهی خویش، تمام اعمال آنها را برایشان شرح می‌دهیم؛ زیرا هرگز از آنها غافل نبودیم (اعراف: ۷). آیا انسان گمان می‌کند که کسی او را نمی‌بیند (بلد: ۷). بگو هر کاری می‌خواهید بکنید که به زودی خدا و پیامبر او و مؤمنان در کردار شما خواهند نگرست و به زودی به سوی دانای نهران و آشکار بازگردانیده می‌شوید، پس ما را به آنچه انجام می‌دادید، آگاه خواهد کرد (توبه: ۱۰۵). ما راز و رمز و نجوایشان را می‌شنویم و فرستادگان ما نزدشان هستند و آنها را می‌نویسند. (زخرف: ۸۰)

امام علی (ع) در این زمینه می‌فرماید: آنچه را بندگان در شب و روز انجام می‌دهند، بر خداوند سبحان پوشیده نیست. (نهج البلاغه، خطبه ۱۹۰)

۲. نظارت درونی: ایجاد حالتی در درون فرد است که بدون کنترل یک عامل خارجی، او را به انجام وظایفش متمایل می‌سازد (الوانی، ۱۳۹۲: ۱۳۸). نظارت درونی در قرآن با عنوان «نفس لوّامه» بیان شده است؛ یعنی نفسی که انسان را در مقابل نفس آماره کنترل می‌کند تا مبادا از مسیر اصلی منحرف شود (محمدزاده رهنی و فریدی، ۱۳۹۰). خداوند متعال در این زمینه می‌فرماید: امروز نفس لوّامه تو برای حسابگری کافی است (اسراء: ۱۴). قسم به روز قیامت و قسم به ملامتگری (نفس لوّامه) که بشر را در مورد گناهان سرزنش می‌کند. (قیامت: ۱-۲)

امام علی (ع) در این زمینه خطاب به امام حسن (ع) می‌فرماید: فرزندم! وجدان خویش را میان خود و دیگران میزان قرار ده. پس آنچه برای خود دوست می‌داری، برای دیگران دوست بدار و آنچه برای خود نمی‌پسندی، بر دیگران نیز نپسند (نهج البلاغه، نامه ۳۱). ایشان در جای دیگر خطاب به مالک اشتر می‌فرماید: خواسته‌های نابجای خود را در هم بشکن و به هنگام وسوسه‌های نفس، خویشتن‌داری را پیشه خود ساز. (نهج البلاغه، نامه ۵۳)

۳. نظارت عمومی: طبق این نوع نظارت، کلیه افراد موظفند بر اساس تکلیف شرعی، بر امور اجتماعی و رفتار یکدیگر نظارت داشته باشند (فروزنده دهکردی و جوکار، ۱۳۹۱: ۳۲۰). نظارت همگانی که با عنوان «امر به معروف و نهی از منکر» در قرآن بیان شده است، یکی از واجبات دین مبین اسلام و به عنوان ویژگی برجسته امت پیامبر عظیم‌الشأن اسلام است (الظالمی، ۱۳۵۹: ۱۰۳). خداوند در این زمینه می‌فرماید: باید از میان شما گروهی مردم را به نیکی دعوت کنند و به کار شایسته وادارند و از زشتی بازدارند و آنان همان رستگارانند (آل عمران: ۱۰۴). مردان مؤمن و زنان دوستان یکدیگرند، به نیکی فرمان می‌دهند و از کارهای ناشایست باز می‌دارند (توبه: ۷۱). پسر نماز را بر پا دار و امر به معروف و نهی از منکر کن و در برابر رنج و مصیبتی که به تو می‌رسد با استقامت و شکیبایی باش که این از کارهای مهم و اساسی است. (لقمان: ۱۷)

امام علی(ع) در این زمینه می‌فرماید: تمام کارهای نیک و حتی جهاد در راه خدا، در برابر امر به معروف و نهی از منکر همچون قطره‌ای در برابر دریایی پهناور است. (نهج‌البلاغه، حکمت ۳۷۴)

۴. نظارت مدیریتی: ^۱طبق این روش، مدیر در برابر جزء جزء تشکیلات و فرد فرد شاغل در آن مسئول است (تقوی دامغانی، ۱۳۸۷: ۱۰۱). امام علی(ع) در این زمینه خطاب به مالک اشتر می‌فرماید: یاران و نزدیکانت را سخت زیر نظر بگیر (که از قدرت حکومت سوء استفاده نکنند و به رشوه‌خواری یا مردم‌آزاری دست نزنند) (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳). همچنین می‌فرماید: در حال نویسندگان بنگر (همان). همچنین می‌فرماید: ای مالک! باید وضع آنان را، چه آنها که در مرکز فرمانداری تو هستند و چه آنها که در گوشه و کنارند، بازرسی و بررسی کنی (همان). همچنین می‌فرماید: اطرافیان خود را تحت نظر بگیر، اگر یکی از آنها دست به خیانت زد و بازرسان تو همگی چنین گزارش دادند، به همین مقدار از شهادت و گواهی قناعت کن و او را زیر تازیانه کیفر بگیر. (همان)

۲. فساد اداری

فساد اداری، به رفتاری اطلاق می‌شود که ضمن آن، فرد به دلیل تحقق منافع خصوصی خود و دستیابی به رفاه بیشتر و یا موقعیت بهتر، خارج از چارچوب رسمی وظایف یک نقش دولتی عمل می‌کند (اسکات، ^۲۱۹۷۲: ۴). فساد اداری، عبارت است از هر اقدامی که در چارچوب فعالیتهای اداری از دید مردم یک جامعه غیراخلاقی و مضر باشد (هایدنهايمر، ^۳۱۹۷۸). فساد اداری، استفاده غیر قانونی از اختیارات اداری و دولتی برای نفع شخصی است (تئوبلد، ^۴۱۹۹۰). فساد اداری، انجام دادن اعمال اداری توسط مأموران دولتی به شکل ناقص و غیر صادقانه است (کمیسیون مستقل ضد فساد، ^۵۱۹۹۸). فساد اداری، به مجموعه رفتارهای آن دسته از کارکنان بخش عمومی اطلاق می‌شود که در جهت منافع غیر سازمانی، ضوابط و عُرُف پذیرفته شده را نادیده می‌گیرند. (مانتینگون، ^۶۱۳۸۲: ۹۰)

ابعاد فساد اداری عبارتند از:

۱. رفتارهای شغلی نامناسب: ^۷ترک خدمت، تأخیر و تعجیل، سرپیچی، کم‌کاری و صرف وقت در اداره برای انجام کارهایی به غیر از وظایف اصلی.

۲. سوء استفاده: ^۸اختلاس، دریافت رشوه، تبانی در انجام معاملات، جعل اسناد، دستکاری در اسناد، نابود کردن اسناد، سوء استفاده از مقام سازمانی، سر باز زدن از قوانین یا دور زدن آنها به منظور دستیابی به منافع شخصی، استفاده

1. Managerial Supervision

2. Scott

3. Heidenheimer

4. Theobald

5. Independent Commission Against Corruption

6. Huntington

7. Inappropriate Job Behavior

8. Abuse

شخصی از وسایل و امکانات سازمان، دزدی وسایل و مواد مصرفی سازمان، افشا و فروش اطلاعات محرمانه سازمان به دیگران، گزارشهای غیرواقعی، اسراف و تبذیر و اعمال فشار.

۳. فعالیتهای مجهول: ^۱ صدور مجوزهای مجهول، خرید و فروشهای مجهول و قراردادهای مجهول.

۴. تبعیض: ^۲ تبعیض در روابط اداری با شهروندان، تبعیض در پرداخت، تبعیض در توزیع فرصتهای ارتقا و تبعیض در استخدام.

۵. سهل انگاری: ^۳ سهل انگاری در انجام وظایف، سهل انگاری در نگهداری اموال متعلق به سازمان، سهل انگاری و امتناع در رسیدگی به شکایات کارکنان، سهل انگاری و امتناع در رسیدگی به شکایات شهروندان، سهل انگاری در شناسایی قانون شکنان و ایجاد نارضایتی. (سالارزهی و امیری، ۱۳۸۹)

ج) پیشینه پژوهش

با بررسی اولیه‌ای که در پژوهشهای داخلی و خارجی صورت گرفت، مشخص شد که تاکنون پژوهشی میدانی در زمینه تأثیر نظارت با رویکرد اسلامی بر فساد اداری انجام نگرفته است. لذا در اینجا به پژوهشهایی پرداخته شده است که به نوعی در ارتباط موضوع این پژوهش می‌باشند.

- هیرشی و استارک^۴ (۱۹۶۹) در پژوهشی با عنوان «آتش جهنم و تخلف» نتیجه گرفتند افراد معتقد به حیات پس از مرگ، به خاطر ترس از مجازات اخروی، کمتر احتمال دارد مرتکب رفتار منحرفانه شوند.

- جانسون و همکاران^۵ (۲۰۰۰) در پژوهشی با عنوان «بررسی سیستماتیک دینداری و کج‌روی» به بررسی منظم پژوهشهای پیشین پرداختند و به این نتیجه رسیدند که دینداری به طور معکوس با کج‌روی در ارتباط است.

- عارفی^۶ (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان «فساد دولتی در رویکرد تحلیلی دانش حقوق»، از جمله عوامل بازدارنده فساد دولتی را نظارت و خودکنترلی درونی می‌داند.

- سلدادیو و هان^۷ (۲۰۰۶) در مطالعات خود به بررسی ۷۰ مورد از پژوهشهای انجام شده در خصوص فساد اداری-مالی پرداختند و به این نتیجه رسیدند که عوامل کنترلی و نظارتی، از جمله عوامل مؤثر در بروز فساد اداری-مالی اند.

-
1. Unclear Activities
  2. Discrimination
  3. Nonchalance
  4. Hirschi & Stark
  5. Johnson et al
  6. Seldadyo & Haan

۱۱۳ ♦ بررسی تأثیر ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی ...

- موس^۱ (۲۰۰۷) در پژوهشی با عنوان «فساد و اصلاحات در گمرک موزامبیک» نتیجه گرفت که سیستم ضعیف نظارت از جمله عواملی است که فساد اداری را تشویق می‌کند.

- افضلی (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «فساد اداری و تأثیر آن بر توسعه؛ علل، پیامدها و راهکارهای برون‌رفت»، از جمله عوامل مؤثر بر فساد اداری را ضعف سیستم کنترل داخلی می‌داند.

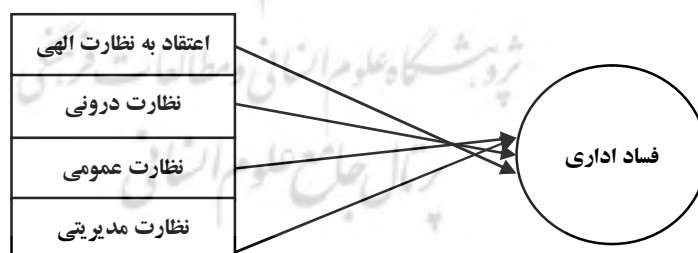
- پیرعلی (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «نظارت همگانی؛ چرایی، چگونگی»، از جمله آثار شوم و تبعات عدم نظارت همگانی را ایجاد و گسترش تخلف می‌داند.

- طالقانی و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل فردی و سازمانی مؤثر بر فساد اداری در شعب بانک سپه استان قم» نتیجه گرفتند که بین عدم پایداری اعتقادی و فساد اداری رابطه معناداری وجود دارد.

- عامری (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «ارائه مدل و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر سلامت نظام اداری با نگرش به منابع اسلامی»، از جمله عوامل مؤثر بر کاهش فساد اداری را نظارت و کنترل سازمانی و نظارت همگانی می‌داند.

د) فرضیه‌های پژوهش

۱. اعتقاد به نظارت الهی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران تأثیر منفی می‌گذارد.
۲. نظارت درونی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران تأثیر منفی می‌گذارد.
۳. نظارت عمومی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران تأثیر منفی می‌گذارد.
۴. نظارت مدیریتی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران تأثیر منفی می‌گذارد.

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش

هـ) روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر، توصیفی و از نوع همبستگی می‌باشد که به روش پیمایشی انجام شده و از نظر هدف، کاربردی است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه کارکنان سازمانهای دولتی ایران می‌باشد و نمونه‌گیری به روش خوشه‌ای چند مرحله‌ای^۱ بوده است و تعداد ۳۰۲۱ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند؛ بدین صورت که ابتدا از بین ۳۱ مرکز استان کشور ایران، پنج مرکز استان به صورت تصادفی انتخاب و سپس از بین سازمانهای دولتی موجود در هر یک از این مراکز استانها، دو سازمان به صورت تصادفی انتخاب شدند. جدول ۱ تعداد کارکنان سازمانهای منتخب را نشان می‌دهد:

جدول ۱: جامعه آماری کارکنان سازمانهای دولتی منتخب

ردیف	مرکز استان‌ها	عنوان سازمانها	حجم جامعه
۱	بندرعباس	سازمان تعاون، کار و رفاه اجتماعی	۷۳
		سازمان راه و شهرسازی	۸۳
۲	تبریز	سازمان آموزش و پرورش	۳۴۴
		سازمان صنعت، معدن و تجارت	۳۳۰
۳	تهران	سازمان جهاد کشاورزی	۶۹۱
		سازمان ورزش و جوانان	۴۰۰
۴	شیراز	سازمان آموزش و پرورش	۳۳۹
		سازمان ورزش و جوانان	۱۵۱
۵	کرمان	سازمان جهاد کشاورزی	۳۸۰
		سازمان صنعت، معدن و تجارت	۲۴۸
		مجموع	۳۰۲۱

در این پژوهش به منظور جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز از ۲ پرسشنامه بسته استفاده شده است که بی‌نام بوده و بر اساس طیف ۵ درجه‌ای لیکرت^۲ تنظیم شده‌اند (به منظور جلب اعتماد پاسخگو، در پرسشنامه از آوردن سؤالهای مربوط به متغیرهای جمعیت‌شناختی خودداری به عمل آمد). پرسشنامه اول شامل ۴۵ سؤال، محقق ساخته و برای سنجش متغیر نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی می‌باشد. پرسشنامه دوم نیز با ۳۰ سؤال، محقق ساخته بوده و برای سنجش متغیر فساد اداری می‌باشد. جدول ۲ سؤالهای مربوط به ابعاد مختلف دو متغیر نظارت سازمانی را با رویکرد اسلامی و فساد اداری نشان می‌دهد.

1. Multistage Cluster Sampling
2. Likert Scale

جدول ۲: ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی و فساد اداری و نحوه سنجش آنها

ردیف	ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی	شماره سؤالاها	ابعاد فساد اداری	شماره سؤالاها
۱	اعتقاد به نظارت الهی	۱۲-۱۱-۱۰-۹-۸-۷-۶-۵-۴-۳-۲-۱ ۱۵-۱۴-۱۳	رفتارهای شغلی نامناسب	۵-۴-۳-۲-۱
۲	نظارت درونی	۲۴-۲۳-۲۲-۲۱-۲۰-۱۹-۱۸-۱۷-۱۶ ۲۵	سوء استفاده	۱۳-۱۲-۱۱-۱۰-۹-۸-۷-۶ ۱۷-۱۶-۱۵-۱۴
۳	نظارت عمومی	۳۴-۳۳-۳۲-۳۱-۳۰-۲۹-۲۸-۱۷-۲۶ ۳۶-۳۵	فعالتهای مجهول	۲۰-۱۹-۱۸
۴	نظارت مدیریتی	۴۵-۴۴-۴۳-۴۲-۴۱-۴۰-۳۹-۳۸-۳۷	تبعیض	۲۴-۲۳-۲۲-۲۱
۵			سهل انگاری	۳۰-۲۹-۲۸-۲۷-۲۶-۲۵

الف) روایی: ^۱ به منظور اطمینان از روایی محتوایی پرسشنامه‌ها، از نظرات متخصصان در این حوزه بهره گرفته شد. همچنین روایی سازه پرسشنامه‌ها با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی، بررسی شد.

ب) پایایی: ^۲ برای تعیین پایایی پرسشنامه‌ها از ضریب آلفای کرونباخ ^۳ استفاده شد. ضریب پایایی آزمون برای کل پرسشنامه نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی ۰/۹۲۹ و برای کل پرسشنامه فساد اداری ۰/۹۱۹ محاسبه شد. با توجه به مقادیر ضریب آلفای کرونباخ، می‌توان استنباط کرد که ابزار پژوهش از پایایی مطلوبی برخوردار است.

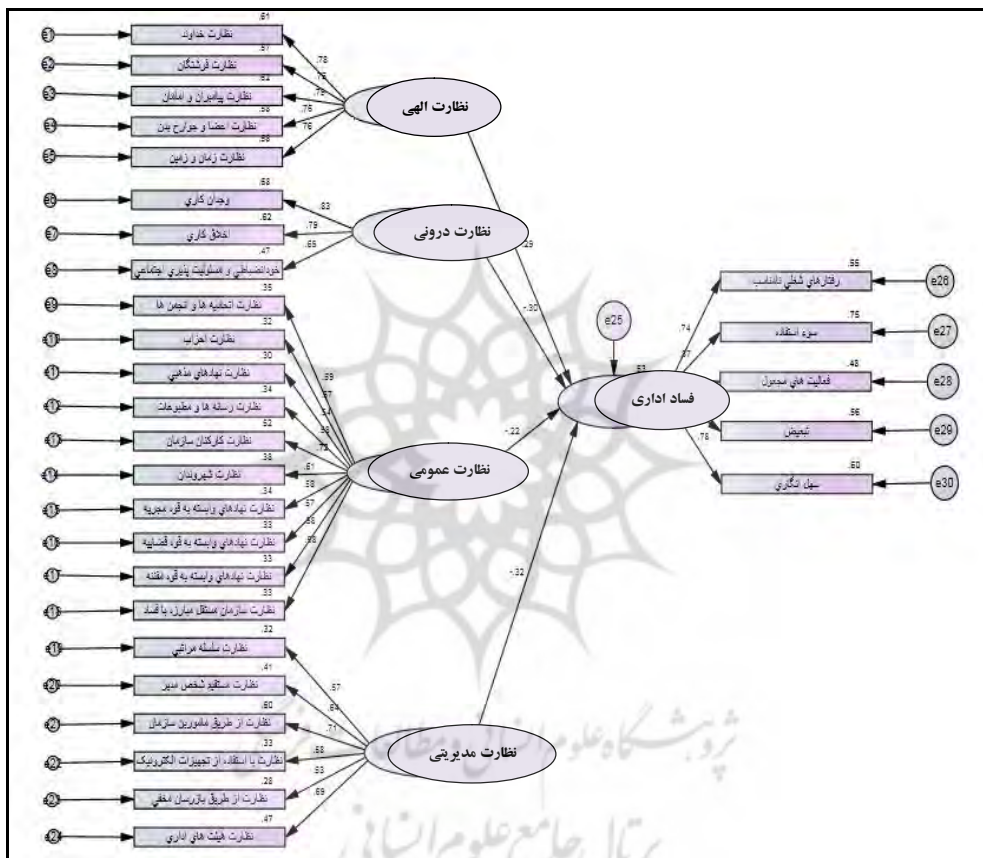
در این پژوهش، به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است و داده‌ها پس از ورود به رایانه از طریق نرم‌افزار SPSS و AMOS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. در این پژوهش، بعد از تأیید نرمال بودن داده‌ها از فنون آمار استنباطی پارامتریک ^۴ (مدل‌یابی معادلات ساختاری و آزمون مقایسات چندگانه فریدمن ^۵) استفاده شده است. مدل‌یابی معادلات ساختاری یک فن تحلیل چند متغیره نیرومند از خانواده رگرسیون چند متغیره است که به پژوهشگران امکان می‌دهد مجموعه‌ای از معادلات رگرسیون را به طور همزمان مورد آزمون قرار دهد (هومن، ۱۳۹۳: ۱۱). این روش برخلاف تحلیل رگرسیون برای تحلیل معادلات ساختاری، روش مناسبی به حساب می‌آید؛ زیرا امکان سنجش روابط بین متغیرهای مکنون ^۶ و مشهود ^۷ را به پژوهشگر می‌دهد و بررسی روابط وابسته به چند عامل را نیز فراهم می‌کند.

1. Validity
2. Reliability
3. Cronbach's Alpha
4. Parametric
5. Friedman Multiple Comparisons Test
6. Latent Variable
7. Manifest Variable

و) یافته‌های پژوهش

۱. بررسی نتایج مدل‌یابی معادلات ساختاری

در این پژوهش، به منظور آزمون الگوی پیشنهادی و فرضیه‌های پژوهش، از رویکرد مدل‌یابی معادلات ساختاری به کمک نرم‌افزار آموس استفاده شد که نتایج آن در شکل ۲ نمایش داده شده است.

شکل ۲: خروجی نرم‌افزار

۱۱۷ ♦ بررسی تأثیر ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی ...

بررسی شاخصهای نکویی برازش در جدول ۳ بیانگر این است که مدل پیشنهادی دارای برازش مطلوبی می باشد.

جدول ۳: شاخصهای برازش مدل پیشنهادی پژوهش

شاخص	مقدار	حد قابل قبول
کای اسکوتر بهنجار شده ^۱ (CMIN/DF)	۲/۹۸۶	برابر یا کوچکتر از ۳
ریشه میانگین مربعات باقیمانده ^۲ (RMR)	۰/۰۴۹	برابر یا کوچکتر از ۰/۰۵
شاخص نکویی برازش ^۳ (GFI)	۰/۹۳۹	برابر یا بزرگتر از ۰/۹
شاخص نکویی برازش اصلاح شده ^۴ (AGFI)	۰/۹۲۸	برابر یا بزرگتر از ۰/۹
شاخص برازش هنجار شده ^۵ (NFI)	۰/۹۱۶	برابر یا بزرگتر از ۰/۹
شاخص برازش افزایشی ^۶ (IFI)	۰/۹۴۵	برابر یا بزرگتر از ۰/۹
شاخص تاکر-لویس ^۷ (TLI)	۰/۹۳۹	برابر یا بزرگتر از ۰/۹
شاخص برازش تطبیقی ^۸ (CFI)	۰/۹۴۵	برابر یا بزرگتر از ۰/۹
ریشه میانگین مربعات خطای برآورد ^۹ (RMSEA)	۰/۰۴۳	برابر یا کوچکتر از ۰/۰۶

نتایج ارائه شده در جدول ۴ نشان دهنده اثر منفی و معنادار ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی؛ یعنی اعتقاد به نظارت الهی، نظارت درونی، نظارت عمومی و نظارت مدیریتی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران می باشد. همچنین از بین این ابعاد، نظارت مدیریتی بیشترین تأثیر منفی را بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران داشته است و نظارت درونی، نظارت الهی و نظارت عمومی به ترتیب در رده های بعدی قرار دارند.

جدول ۴: آزمون فرضیه های پژوهش

فرضیه ها	ضریب مسیر	آماره t	سطح معنی داری	نتیجه
H1 اعتقاد به نظارت الهی ← فساد اداری	-۰/۲۹۳	-۷/۸۳۴	کوچکتر از ۰/۰۵	تأیید فرضیه
H2 نظارت درونی ← فساد اداری	-۰/۳۰۲	-۷/۶۶۴	کوچکتر از ۰/۰۵	تأیید فرضیه
H3 نظارت عمومی ← فساد اداری	-۰/۲۲۴	-۵/۵۳۴	کوچکتر از ۰/۰۵	تأیید فرضیه
H4 نظارت مدیریتی ← فساد اداری	-۰/۳۲	-۷/۶۵۲	کوچکتر از ۰/۰۵	تأیید فرضیه

1. Normed Chi-Square
2. Root Mean Squared Residual
3. Goodness of Fit Index
4. Adjusted Goodness of Fit Index
5. Normed Fit Index
6. Incremental Fit Index
7. Tucker-Lewis Index
8. Comparative Fit Index
9. Root Mean Squared Error of Approximation

۲. بررسی نتایج آزمون مقایسات چندگانه فریدمن

در این بخش با استفاده از آزمون مقایسات چندگانه فریدمن، به رتبه‌بندی ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی در سازمانهای دولتی ایران پرداخته شده است:

جدول ۵: رتبه‌بندی ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی در سازمانهای دولتی ایران

ابعاد	میانگین رتبه‌ها	میزان رتبه	تعداد	کای اسکوتر (χ ²)	درجه آزادی (df)	سطح معناداری (P-Value)
اعتقاد به نظارت الهی	۳/۰۷	۱	۱۴۰۶	۴۰۹/۷۳۱	۳	۰/۰۰۰
نظارت درونی	۲/۳۳	۳				
نظارت عمومی	۲/۱۴	۴				
نظارت مدیریتی	۲/۴۶	۲				

همان‌گونه که از جدول ۵ مشخص است، با توجه به اینکه سطح معناداری آزمون از سطح معناداری ۰/۰۱ کوچک‌تر است، لذا فرض یکسان بودن رتبه طبقات پذیرفته نمی‌شود و می‌توان گفت که بُعد اعتقاد به نظارت الهی بالاترین رتبه را در بین ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی در سازمانهای دولتی ایران داشته است و ابعاد نظارت مدیریتی، نظارت درونی و نظارت عمومی در رده‌های بعدی قرار دارند.

ز) بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، نتایج حاصل از مدل‌یابی معادلات ساختاری نشان داد که ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران تأثیر منفی می‌گذارند؛ بدین معنی که ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران اثر کاهنده دارند و از بین این ابعاد، نظارت مدیریتی، نظارت درونی، اعتقاد به نظارت الهی و نظارت عمومی به ترتیب بیشترین تأثیر منفی را بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران داشته‌اند. همچنین نتایج حاصل از آزمون رتبه‌بندی فریدمن نشان داد که از بین ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی در سازمانهای دولتی ایران، اعتقاد به نظارت الهی بالاترین رتبه را داشته است و ابعاد نظارت مدیریتی با میانگین، نظارت درونی و نظارت عمومی با میانگین در رده‌های بعدی قرار دارند و در توجیه این مسئله که چرا با وجود اینکه بُعد اعتقاد به نظارت الهی در سازمانهای دولتی ایران در رتبه اول قرار دارد، اما نسبت به دو بُعد نظارت مدیریتی و درونی تأثیر منفی کمتری بر فساد اداری می‌گذارد، می‌توان این‌گونه استدلال کرد که اولاً، افراد تخلف و کج‌روی خود را در نزد خداوند موجه می‌دانند (توجیه می‌کنند) و دوماً، افراد این اعتقاد را دارند که در صورت تخلف و کج‌روی مورد بخشش خداوند قرار خواهند گرفت. یافته‌های حاصل از آزمون فرضیه‌های پژوهش با نتایج پژوهشهای مختلف مورد مقایسه و تحلیل قرار گرفت که به شرح ذیل است:

یافته پژوهش حاضر نشان داد که اعتقاد به نظارت الهی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران تأثیر منفی معنادار می‌گذارد. این یافته با نتایج پژوهش هیرشی و استارک (۱۹۶۹)، جانسون و همکاران (۲۰۰۰)، طالقانی و همکاران (۱۳۹۳) انطباق دارد. هیرشی و استارک در مطالعاتشان به این نتیجه رسیدند که افراد معتقد به حیات پس از مرگ، به خاطر ترس از مجازات اخروی، کمتر احتمال دارد مرتکب رفتار منحرفانه شوند. جانسون و همکاران در پژوهشهای خود به این نتیجه رسیدند که دینداری به طور معکوس با کجروی در ارتباط است.

طالقانی و همکاران در پژوهشهای خود به این نتیجه رسیدند که بین عدم پابندی اعتقادی و فساد اداری رابطه معناداری وجود دارد.

یافته دیگر این پژوهش نشان می‌دهد که نظارت درونی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران تأثیر منفی معنادار می‌گذارد. این یافته با نتایج پژوهش عارفی (۱۳۸۶) همخوانی دارد. به زعم عارفی، خودکنترلی از جمله عوامل بازدارنده فساد دولتی است.

همچنین، نظارت عمومی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران تأثیر منفی معنادار می‌گذارد. این یافته با نتایج پژوهش پیرعلی (۱۳۹۰)، عامری (۱۳۹۳) هماهنگ است. به زعم پیرعلی، ایجاد و گسترش تخلف از جمله آثار شوم و تبعات عدم نظارت همگانی می‌باشد. عامری، از جمله عوامل مؤثر بر کاهش فساد اداری را نظارت همگانی می‌داند.

یافته دیگر این پژوهش نشان می‌دهد که نظارت مدیریتی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران تأثیر منفی معنادار می‌گذارد. این یافته با نتایج پژوهش افضلی (۱۳۹۰)، عامری (۱۳۹۳) انطباق و همخوانی دارد. افضلی از جمله عوامل مؤثر بر فساد اداری را ضعف سیستم‌های کنترل داخلی و عامری، نظارت و کنترل سازمانی می‌داند.

پیشنادهای کاربردی پژوهش

۱. در زمینه تحقق اعتقاد به نظارت الهی

از آنجا که اعتقاد به نظارت الهی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران اثر کاهنده دارد، در زمینه تحقق اعتقاد به نظارت الهی، پیشنهادهای ذیل ارائه می‌شود:

- تقویت باورها و اعتقادات دینی (به ویژه تقویت ایمان به معاد) در نزد جامعه، از طریق آموزش مدرسه‌ای و تبلیغات رسانه‌ای و با دلایل منطقی و واقع‌گرایانه و با تأکید بر بُعد روحی انسان.

- استقرار و ارتقای فرهنگ عمومی مبتنی بر ارزشهای اسلامی در جامعه از طریق سپردن این وظیفه به نهادی مستقل از حکومت که به طریق علمی و با بهره‌گیری از نظرات نخبگان مربوطه، به این موضوع بپردازد.

- انعقاد قراردادهای همکاری با حوزه‌های علمیه و مراجع مذهبی به منظور اجرای برنامه‌های آموزشی دینی و خداشناسی برای افراد سازمان.

۲. در زمینه تحقق نظارت درونی

از آنجا که نظارت درونی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران اثر کاهنده دارد، در زمینه تحقق نظارت درونی، پیشنهادهای ذیل ارائه می‌شود:

- احیا و نهادینه کردن ارزشهای اخلاقی در جامعه از طریق آموزش مستمر و همگانی و تبلیغات رسانه‌ای.
- نهادینه کردن ارزشهای اخلاقی در فرزندان توسط والدین، خانواده‌ها و مدارس.
- نامگذاری روز یا هفته‌ای با عنوان «روز یا هفته اخلاقیات» و گنجاندن آن روز یا هفته در تقویم ملی.
- استقرار و ارتقای فرهنگ عمومی مبتنی بر ارزشهای اخلاقی در جامعه از طریق سپردن این وظیفه به نهادی مستقل از حکومت که به طریق علمی و با بهره‌گیری از نظرات نخبگان مربوطه، به این موضوع بپردازد.
- تدوین منشور اخلاقی در سازمان و ملزم کردن افراد سازمان به رعایت آن.
- استقرار طرحی که در آن کارکنان دولت سوگند یاد کنند که از ارزشهای اخلاقی پیروی کنند.
- مشوقهای مادی و معنوی برای کارکنان و مدیرانی که ارزشهای اخلاقی را ارج می‌نهند.
- مجازاتهای مادی و معنوی برای کارکنانی و مدیرانی که به ارزشهای اخلاقی بی‌توجهند.
- به‌کارگیری مدیران اخلاقی در رأس هرم سازمانها که به ارزشهای اخلاقی بها می‌دهند.

۳. در زمینه تحقق نظارت عمومی

از آنجا که نظارت عمومی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران اثر کاهنده دارد، در زمینه تحقق نظارت عمومی، پیشنهادهای ذیل ارائه می‌شود:

- مشروعیت بخشیدن، نهادینه کردن و توسعه نظارت عمومی بر عملکرد دستگاه‌های دولتی از طریق وضع قوانین مربوطه.
- آگاهی‌سازی و توانمندسازی مردم در جهت نظارت بر عملکرد کارکنان دستگاه‌های اجرایی از طریق آموزش، تبلیغات و راه‌اندازی مراکز اطلاع‌رسانی عمومی، مانند پایگاه‌های اینترنتی.
- آگاهی‌سازی مراجعه‌کنندگان به سازمان نسبت به حقوق خود، قوانین و مقررات سازمان و نظارت بر عملکرد کارکنان آن سازمان از طریق نصب بروشور در سازمان و تهیه و توزیع کتابچه راهنما بین مراجعه‌کنندگان.
- ایجاد واحدی به منظور رسیدگی به شکایات اداری شهروندان در سازمان.
- استقرار سیستم نظرسنجی از شهروندان در سطح سازمان.
- به‌کارگیری مدیرانی در رأس هرم سازمانها که درک درستی از مفهوم نظارت همگانی دارند.

۴. در زمینه تحقق نظارت مدیریتی

از آنجا که نظارت مدیریتی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران اثر کاهنده دارد، در زمینه تحقق نظارت مدیریتی، پیشنهادهای ذیل ارائه می‌شود:

- تدوین و ارائه درسی با عنوان «نظارت سازمانی از منظر اسلام» در دانشگاهها و مؤسسات آموزشی برای رشته‌های مدیریت، به ویژه رشته مدیریت دولتی.

- تهیه و اجرای برنامه‌های آموزشی مستمر برای مدیران سازمان به منظور آشنایی با شیوه‌های نظارت بر مجموعه تحت سرپرستی‌شان.

- آشنا کردن مدیران سازمان با شیوه‌های نظارت مدیریتی پیامبر اکرم(ص) و امام علی(ع) از طریق آموزشهای مربوطه در این زمینه

منابع

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه.
- احمدی، مسعود (۱۳۸۹). مدیریت اسلامی (اصول، مبانی، مفاهیم و الگوها). تهران: جهاد دانشگاهی، چ پنجم.
- اسداللهی، غلامرضا؛ محمدرضا نیک‌پی، منصور گمشادزائی و عسکری تشکری (۱۳۸۳). «بررسی ویژگی‌های نظارت کارآمد و الزامات تحقق آن از نظر مدیران دستگاه‌های اجرایی استانهای مازندران و گلستان». مجموعه مقالات سومین همایش نظارت کارآمد. تهران: مرکز آموزش و پژوهش سازمان بازرسی کل کشور: ۲۲۵-۲۱۷.
- افجه‌ای، سید علی اکبر (۱۳۹۰). مدیریت اسلامی. تهران: جهاد دانشگاهی واحد علامه طباطبائی، چ نهم.
- افضل‌ی، عبدالرحمن (۱۳۹۰). «فساد اداری و تأثیر آن بر توسعه: علل، پیامدها و راهکارهای برون‌رفت». مجله حقوقی بین‌المللی، سال بیست و هشتم، ش ۴۵: ۲۶۴-۲۳۵.
- الظالمی، محمد صالح (۱۳۵۹). فقه سیاسی در اسلام. ترجمه رضا رجب‌زاده. تهران: پیام آزادی.
- الوانی، سید مهدی (۱۳۹۲). مدیریت عمومی. تهران: نی، چ چهل و نهم.
- امامی، محمد و فرشته دهقان (۱۳۹۲). «نظارت درونی سلسله‌مراتبی بر دستگاه‌های اداری در نظام حقوقی ایران». فصلنامه مطالعات حقوقی، سال پنجم، ش ۱: ۲۳-۱.
- انصاری، ولی‌الله (۱۳۷۴). کلیات حقوق اداری. تهران: میزان.
- بیگی‌نیا، عبدالرضا (۱۳۹۳). «ارتقای سلامت اداری با استفاده از الگوی جستجو و دیده‌بانی محیط سازمانها به عنوان رویکردی راهبردی». فصلنامه نظارت و بازرسی، سال هشتم، ش ۲۸: ۱۴۲-۱۱۷.
- پیرعلی، مصطفی (۱۳۹۰). «نظارت همگانی؛ چرایی، چگونگی». مجموعه مقالات اولین همایش ملی نظارت همگانی. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- تقوی دامغانی، سیدرضا (۱۳۸۷). تگوشی بر مدیریت اسلامی. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، چ هشتم.
- خدادادحسینی، سید حمید و فرهادی‌نژاد، محسن (۱۳۸۰). «بررسی فساد اداری و روشهای کنترل آن». فصلنامه مدرس علوم انسانی، سال پنجم، ش ۱ (پیاپی ۱۸): ۵۴-۳۷.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۸۵). فرهنگ متوسط دهخدا، ج ۲. به کوشش غلامرضا ستوده، ایرج مهرکی و اکرم سلطانی. تهران: دانشگاه تهران.
- راسخ، محمد (۱۳۸۸). نظارت و تعادل در نظام حقوقی اساسی ایران. تهران: دراک.
- رمضان‌پور نرگسی، محمود (۱۳۸۷). مبانی نظارت و بازرسی. تهران: پلک.
- سازمان بازرسی کل کشور (۱۳۸۹). «سیاستها و اقدامات جمهوری اسلامی ایران در مبارزه با فساد». مجموعه مقالات همایش همت مضاعف، کار مضاعف و ارتقاء سلامت نظام اداری. تهران: معاونت پژوهشی مرکز پژوهش و برنامه‌ریزی سازمان بازرسی کل کشور: ۸۲-۴۱.
- سالارزهی، حبیب‌الله و یاسر امیری (۱۳۸۹). «بررسی ارتباط بین نوع ساختار سازمانی و میزان فساد اداری؛ مطالعه موردی

۱۲۳ ♦ بررسی تأثیر ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی ...

- دستگاههای اجرایی منتخب شیراز». فصلنامه دانش ارزیابی، سال دوم، ش ۶: ۱۰۸-۷۹.
- صادق پور، ابوالفضل (۱۳۷۲). «نظارت یا کنترل کردن». فصلنامه مدیریت دولتی، ش ۲۲: ۴۵-۳۷.
  - طالقانی، غلامرضا؛ زهرا طباطبائی و علی غفاری (۱۳۹۳). «بررسی عوامل فردی و سازمانی مؤثر بر فساد اداری در شعب بانک سپه استان قم». مجله مدیریت فرهنگ سازمانی، سال دوازدهم، ش ۳۲: ۲۵۳-۲۳۵.
  - عارفی، محمداسحاق (۱۳۸۶). «فساد دولتی در رویکرد تحلیلی دانش حقوق». فصلنامه جامعه فردا، سال دوم، ش ۱ (پیاپی ۴): ۱۴۸-۱۲۹.
  - عامری، محمدعلی (۱۳۹۳). «ارائه مدل و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر سلامت نظام اداری با نگرش به منابع اسلامی». فصلنامه نظارت و بازرسی، سال هشتم، ش ۲۷: ۱۷۰-۱۳۹.
  - فروزنده دهکردی، لطف‌الله و علی‌اکبر جوکار (۱۳۹۱). مدیریت اسلامی و الگوهای آن. تهران: دانشگاه پیام نور، چ پنجم.
  - گیوریان، حسن (۱۳۷۹). «کنترل و نظارت در مدیریت اسلامی». فصلنامه کنترولر، سال سوم، ش ۹ و ۱۰: ۱۰۶-۷۷.
  - محمدزاده رهنی، محمدرضا و حسن فریدی (۱۳۹۰). «فرایند مدیریت فرهنگی از دیدگاه قرآن و سنت». مجموعه مقالات همایش مدیریت فرهنگی از دیدگاه قرآن و سنت. گرگان: دانشگاه آزاد اسلامی.
  - مولایی، ابوالحسن (۱۳۸۵). «نگاهی به نظارت و کنترل در آموزه‌های نهج البلاغه». فصلنامه حصون، سال سوم، ش ۷: ۲۰۶-۱۹۲.
  - میرمحمدی، سیدمحمد (۱۳۸۳). الگوی نظارت و کنترل در نظام اداری جمهوری اسلامی ایران. تهران: سمت.
  - ورعی، سیدجواد (۱۳۸۳). «نظارت و پرسشگری». فصلنامه حکومت اسلامی، سال نهم، ش ۳: ۱۱-۴.
  - هانتینگتون، ساموئل (۱۳۸۲). سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علم، چ سوم.
  - هومن، حیدرعلی (۱۳۹۳). مدل‌یابی معادلات ساختاری با کاربرد نرم‌افزار لیزرل. تهران: سمت، چ ششم.
- **Holly Quran.**
  - **Nahj al-Balagha (Imam Ali)**
  - Afjei, S.A.A. (2011). **Islamic Management**. Tehran: Jihad Daneshgahi, Allameh Tabatabaei Branch Press, 9th Edition.
  - Afzali, A. (2012). “**Administrative Corruption and its Effect on Development: Causes and Solutions**”. *Journal of International Law Review*, Vol. 28, No. 45: 235-264.
  - Ahmadi, M. (2010). **Islamic Management: Principles, Foundations, Concepts and Models**. Tehran: Pazhoheshhayeh Farhangi Press, 5th Edition.
  - Alvani, S. M. (2013). **Public Management**. Tehran: Ney Press, 49th Edition.
  - Alzalemi, M.S. (1980). **Political Jurisprudence in Islam**. Translated by Reza Rajabzadeh. Tehran: Payam Azadi Press.
  - Ameri, M.A. (2014). “**Modeling and Ranking the Effective Factors on**

- Health of Administrative System with Attitude to Islamic Sources**". *Journal of Supervision and Inspection*, Vol. 8, No. 27: 139-170.
- Ansari, V. (1995). **Administrative Law**. Tehran: Mizan Press.
  - Arefi, M. S. (2007). **"Governmental Corruption in the Analytical Approach of Rights Knowledge"**. *Journal of Tomorrow Society*, Vol. 2, No. 1(4): 129-148.
  - Asadollahi, G.; M.R.Nikpai, M. Gomshadzaei & A. Tashakori (2001). **"Investigating the Characteristics of Efficient Supervision and fulfill its Requirements from the Managers' Perspective of Mazandaran and Golestan"**. *Proceeding of the Third National Conference on Efficient Supervision*. Tehran: Research and Training Center of General Inspection Organization, P. 217-225.
  - Beyginia, A. (2014). **"Administrative Health Promotion by Using Corporate Environment Monitor and Search Pattern as a Strategic Approach"**. *Journal of Supervision and Inspection*, Vol. 8, No. 28: 117-142.
  - Dehkhoda, A.A. (2006). **Culture of Dehkhoda**. Tehran: Tehran University Press, Vol. 2.
  - Emami, M. & F. Dehghan (2013). **"Internal and Hierarchical Supervision of Governmental Organizations in Legal System of Iran"**. *Journal of Legal Studies*, Vol. 5, No. 1: 1-23.
  - Forouzandeh-Dehkordi, L. & A.A. Jokar (2012). **Islamic Management and Its Models**. Tehran: Payame Noor University Press, 5th Edition.
  - General Inspection Organization of Iran (2010). **"Policies and Actions by Islamic Republic of Iran Fighting Corruption"**. *Proceeding of the National Conference on Double Ambition, Work, and Promotion of Administrative System Health*. Tehran: Research and Planning Center of General Inspection Organization, P. 41-82.
  - Givarian, H. (2000). **"Control and Supervision in Islamic Management"**. *Journal of Controller*, Vol. 3, No. 9-10: 77-106.
  - Hooman, H.A. (2014). **Structural Equation Modeling by using LISREL**. Tehran: Samt Press, 6th Edition.
  - Huntington, S. (2003). **Political Order in Changing Societies**. Translated by Mohsen Salasi. Tehran: Elm Press, 3th Edition.
  - Khodadad-Hoseini, S.H. & M. Farhadi-Nejad (2001). **"Investigating the Administrative Corruption and its Control Solutions"**. *Journal of Human Sciences Modares*, Vol. 5, No. 1(18): 37-54.
  - Mirmohammadi, S.M. (2004). **Supervision and Control Pattern in Administration System of Iran**. Tehran: Samt Press.
  - Mohammadzadeh-Rahni, M.R. & H. Faridi (2011). **"Cultural Management Process in the Quran and Sunnah"**. *Proceeding of the Conference on Cultural Management in the Quran and Sunnah*. Gorgan: Islamic Azad

University of Gorgan.

- Molayie, A. (2006). "Take a Supervision and Control in the Teachings of Nahj al-Balagha". *Journal of Hasoon*, Vol. 3, No. 7: 192-206.
- Pirali, M. (2011). "Public Supervision: Why, How". *Proceeding of the First National Conference on Public Supervision*. Tehran: Shahid Beheshti University.
- Ramezanzpour-Nargesi, M. (2008). *Foundations of Supervision and Inspection*. Tehran: Pelk Press.
- Rasekh, M. (2009). *Supervision and Balanc in the Basic Legal System of Iran*. Tehran: Drak Press.
- Sadeghpour, A. (1993). "Supervision or Control". *Journal of Public Administration*, No. 22: 37-45.
- Salarzahi, H. & Y. Amiri (2010). "Study of Relationships between Type of Organizational Structures and the Level of Corruption Case Study of Selected Agencies in Shiraz". *Journal of Evaluation Knowledge*, Vol. 2, No. 6: 79-108.
- Taghavi-Damghani, S.R. (2008). *Looking at Islamic Management*. Tehran: Sazeman Tablighat Islamic Press. 8th Edition.
- Taleghani, G.R.; Z. Tabatabaei & A. Ghafary (2014). "The Study of Effective Individual and Organizational Factors of Administerial Corruption in the Bank Sepah of Qom Province". *Journal of Organizational Culture Management*, Vol. 12, No. 32: 235-253.
- Varai, S.J. (2004). "Supervision and Questioning". *Journal of Islamic Government*, Vol. 9, No. 3: 4-11.
- Dye, T.R. (2012). *Understanding Public Policy*. New York: Pearson, 14th Edition.
- Heidenheimer, A.J. (1978). *Political Corruption: Readings in Comparative Analysis*. New Jersey: Transaction Books, Reprint Edition.
- Hirschi, T. & R. Stark (1969). "Hellfire and Delinquency". *Social Problems*, Vol. 17, No. 2: 202-213.
- Independent Commission Against Corruption (1998). *A Major Investigation into Corruption in the Former State Rail Authority of New South Wales*. Independent Commission Against Corruption, Sydney, New South Wales, Australia.
- Johnson, B.R.; S.De-LI, D.B. Larson & M. McCullough (2000). "Systematic Review of the Religiosity and Delinquency Literature: A Research Note". *Journal of Contemporary Criminal Justice February*, Vol. 16, No. 1: 32-52.
- Mosse, M. (2007). *Corruption and Reform in the Customs in Mozambique*. Maputo: CIP; London, Tiri.
- Scott, J.C. (1972). *Comparative Political Corruption*. New Jersey: Prentice

Hall, 1th Edition.

- Seldadyo, H. & J. Haan (2006). "The Determinants of Corruption: A Literature Survey and New Evidence". *Paper Prepared for the 2006 EPCS Conference*, Turku, Finland, P. 20-23.
- Theobald, R. (1990). *Corruption, Development, and Underdevelopment*. Carolina: Duke University Press.

